

ZAMONAVIY O'ZBEK SHE'RIYATDA POETIK TAFAKKURNING YETAKCHI TAMOILLARI (TILLANISO SHE'RIYATI MISOLIDA)

Saitova Nilufar Djumaydillayevna

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
o'zbek til va adabiyoti kafedrası o'qituvchisi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17378482>

Annotatsiya: Ushbu maqola zamonaviy o'zbek she'riyatida poetik tafakkurning yetakchi tamoyillarini Tillaniso ijodi misolida tahlil qiladi. Maqolada shoiraning milliy o'zlikni anglash, insonparvarlik, an'anaviylik va modernizm sintezi, falsafiylik, psixologizm, tabiatga muhabbat va ijtimoiy faollik kabi tamoyillarga sodiqligi ko'rsatib beriladi. Shuningdek, shoiraning she'riy asarlaridan misollar keltirilgan holda, uning o'zbek adabiyotidagi o'rni va ahamiyati ochib beriladi. Maqola adabiyotshunoslar, talabalar va zamonaviy o'zbek she'riyatiga qiziquvchi barcha kitobxonlar uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: Zamonaviy o'zbek she'riyati, poetik tafakkur, insonning ichki dunyosi, milliy o'zlik, an'anaviylik, modernizm, falsafiylik, psixologizm, tabiatga muhabbat, ijtimoiy faollik

Abstract: This article analyzes the leading principles of poetic thought in modern Uzbek poetry using the example of Tillaniso's work. The article shows the poet's commitment to such principles as awareness of national identity, humanism, synthesis of traditionalism and modernism, philosophizing, psychologism, love of nature and social activism. Also, with examples from the poet's poetic works, her place and significance in Uzbek literature are revealed. The article is intended for literary critics, students and all readers interested in modern Uzbek poetry.

Keywords: Modern Uzbek poetry, poetic thought, inner world of man, national identity, traditionalism, modernism, philosophizing, psychologism, love of nature, social activism

O'zbek she'riyati asrlar davomida o'zining betakrorligi va serqirraligi bilan adabiyot olamida o'ziga xos o'rin egallab kelgan. Bugungi kunda zamonaviy o'zbek she'riyati ham an'analarga sodiq qolgan holda, yangi shakllar, uslublar va g'oyalar bilan boyib, rivojlanib bormoqda. Zamonaviy o'zbek she'riyatida poetik tafakkurning o'ziga xos xususiyatlari namoyon bo'lmoqda. Shoirlar insonning ichki dunyosiga, uning orzu-umidlari, dard-u alamlariga chuqur nazar solish bilan birga, jamiyatdagi ijtimoiy muammolar, tabiatga munosabat va ma'naviy qadriyatlar kabi masalalarga ham e'tibor qaratmoqdalar. Ushbu maqolada biz zamonaviy o'zbek she'riyatining yorqin namoyandasi Tillaniso ijodini tahlil qilish orqali poetik tafakkurning yetakchi tamoyillarini aniqlashga harakat qilamiz. Tillaniso she'rlarida insonparvarlik, milliy o'zlikni anglash, an'ana va yangilik uyg'unligi, falsafiylik, psixologizm, tabiatga muhabbat va ijtimoiy faollik kabi tamoyillar o'z ifodasini topgan. Shu bois, biz Tillaniso she'rlarining uslubiy va tematik xususiyatlarini tahlil qilib, uning ijodining zamonaviy o'zbek she'riyatidagi o'rni va ahamiyatini belgilashni maqsad qildik.

She'riyat asrlar davomida adabiyotning asosiy turi sifatida o'zini namoyish qilib kelgan she'riy asarlarda lirik qahramonlarning his - tuyg'u va kechinmalari, orzu umidlari va maqsadlari, albatta davr bilan bog'liq bo'ladi. Ko'p davrlarda she'riyat jamiyat va ijtimoiylikka hizmat qilib keldi. Ammo, yangi o'zbek zamonaviy she'riyati degan tushincha paydo bo'lgani, she'riyatimizda tub burilish amalaga oshirilganidan dalolat. "Bungi o'zbek she'riyat kechagi

she'riyat emas, balki o'zining ko'pkina, xususan, shakliy - mazmuniy mundarijasiga ko'ra yangilangan poeziyadir. Shu bilan birga, bugungi she'riyat kechagi she'riyatdan uzilib qolgan alohida hodisa emas. Ular o'rtasida vorisiylik, uzviylik davom etib kelayotir"¹. Poetik tafakkur davrlar o'tishi bilan yangilanadi. Bugungi o'zbek zamonaviy she'riyatining yorqin namoyondasi Tillaniso she'rlari misolida yangi poetik tafakkur tuyg'ularini ko'rib chiqamiz.

Tillanisoning "It yetaklaganlar" she'ri poetik tahlil qilsak

It yetaklaganlar

Biz faqat g'amlarni baham ko'rmoqchidik.

Ko'zimiz halqobidan ichib ko'z yoshni.

So'nayotgan nurning taftida ilitgandek

Ilitmoqchidik

Zavqsiz yurakni,

Zavqsiz kunlarni .

Vaholanki

Haddimiz yo'q edi

Bir birovni quchmoqqa hatto.

Qo'l ushlab kezdik ko'priklar ostin.

Qo'limiz tutashuvida titrar edi mangu ayriliq.

Qo'limizni bog'lagandi mangu ayriliq.

Shunda ham ...

biz faqat

G'amlarni baham ko'rmoqchidik.

So'lg'in kunlarga ko'z yoshda titragan nur tarar edik².

She'rning asosiy mavzusi - ikki insonning g'am-tashvishlarni baham ko'rishga urinishi va bu urinishdagi umidsizlik, ayanchli natija. Qahramonlar bir-biriga yaqinlashishni istaydilar, lekin ularning o'rtasida mangu ayriliq hukm suradi. She'r muallifi hayotdagi yolg'izlik, tushkunlik va insoniy munosabatlarning murakkabligi haqida fikr yuritadi. Ba'zan odamlar bir-biriga yordam berishga harakat qiladilar, lekin ularning urinishlari befoyda bo'lib chiqadi. Ayriliq hukmron bo'lgan muhitda har qanday yaqinlikka intilish umidsizlikka olib keladi. She'r uch qismdan iborat. Birinchi qismda qahramonlarning g'amlarni baham ko'rishga bo'lgan intilishlari ifodalanadi. Ikkinchi qismda ularning o'rtasidagi mangu ayriliq tasvirlanadi. Uchinchi qismda esa umidsizlik hukmronligi ta'kidlanadi. She'rda tushkunlik, umidsizlik va ayriliqni ifodalovchi so'zlar ko'p ishlatilgan: «g'am», «ko'z yosh», «so'nayotgan nur», «zavqsiz», «ayriliq», «so'lg'in». Ushbu so'zlar she'rga melankolik ohang beradi. «Ko'zimiz halqobidan ichib ko'z yoshni» metaforasi qahramonlarning g'amga to'la ekanligini, «so'nayotgan nurning taftida ilitgandek» metaforasi esa umidning so'nayotganini ifodalaydi. «It yetaklaganlar»

¹ Йўлдош Қ. Ёниқ сўз. Т. Янги аср авлоди. 2006. – Б. 548

² Tillaniso. Qon. – Т.: Akademnashr. 2022. 120 b.

sarlavhasi ostida she'r yozilganiga diqqat qilsak, «it» bu yerda yetaklovchi kuch sifatida emas, balki insonning yolg'izligini yanada kuchaytiruvchi, g'am-tashvishlarini ko'paytiruvchi vosita sifatida ko'rinadi. She'rda o'xshatishlar kam uchraydi, lekin «Ko'limiz tutashuvida titrar edi mangu ayriliq» misrasi ayriliqning qanchalik kuchli ekanligini tasvirlashga yordam beradi. «Biz faqat g'amlarni baham ko'rmoqchidik» misrasi inversiya usulida tuzilgan bo'lib, she'rning asosiy g'oyasini ta'kidlashga xizmat qiladi. She'r ohangi tushkun, melankolik va umidsiz. Muallifning ohangi qahramonlarning ichki kechinmalarini aks ettiradi.

«It yetaklaganlar» she'ri yolg'izlik, umidsizlik va ayriliq mavzularini ko'taruvchi, chuqur his-tuyg'ularga to'la asar. She'r muallifi hayotdagi qiyinchiliklar va insoniy munosabatlarning murakkabligi haqida o'quvchini o'ylashga undaydi. She'rning poetik xususiyatlari, metaforalar, ohang va leksika muallifning g'oyasini to'liq ifodalashga yordam beradi.

Zamonaviy o'zbek she'riyati insonning ichki dunyosini, uning orzu-umidlari, dard-alamlari va kelajakka bo'lgan ishonchini aks ettirishga qaratilgan. Shu bilan birga, milliy o'zlikni anglash, o'zbek xalqining tarixi, madaniyati va qadriyatlarini hurmat qilish ham muhim o'rin tutadi. Zamonaviy o'zbek shoirlari mumtoz adabiyot an'alarini saqlab qolgan holda, yangi poetik shakllar, usullar va ifoda vositalarini izlashga intiladilar. Bu an'ana va yangilikning uyg'unlashuvi o'zbek she'riyatiga o'ziga xos joziba bag'ishlaydi. Zamonaviy o'zbek she'riyatida hayotning ma'nosi, insonning jamiyatdagi o'rni, yaxshilik va yomonlik, adolat va adolatsizlik kabi falsafiy masalalar ko'tariladi. Shoirlar o'z she'rlarida chuqur fikrlarni, murakkab tushunchalarni va intellektual mulohazalarni ifodalashga harakat qiladilar. Zamonaviy o'zbek she'riyatida qahramonlarning ichki dunyosini, ularning his-tuyg'ularini, kechinmalarini va ruhiy holatini aks ettirishga katta e'tibor beriladi. Shoirlar inson ruhining eng nozik qirralarini ochib berishga intiladilar. Zamonaviy o'zbek shoirlari tabiatni asrash, ekologik muammolarga e'tibor qaratish va insonning tabiat bilan uyg'unligini ta'minlash zarurligini ta'kidlaydilar. Tabiat go'zalligi, uning inson hayotidagi o'rni va ahamiyati she'rlarda o'z aksini topadi. Zamonaviy o'zbek shoirlari jamiyatdagi ijtimoiy muammolarga befarq bo'lmay, adolatsizlikka, zulmga va yomonlikka qarshi kurashadilar. Ularning she'rlari adolat, erkinlik va tenglik g'oyalarini targ'ib qiladi. Zamonaviy o'zbek she'riyatida turli xil badiiy shakllar, janrlar va uslublar qo'llaniladi. G'azal, ruboiy, tuyuq, doston kabi an'anaviy shakllar bilan birga, erkin she'r, oq she'r, balladalar ham keng tarqalgan. Zamonaviy o'zbek shoirlari tilning imkoniyatlaridan unumli foydalanib, o'z she'rlariga obrazlilik, ta'sirchanlik va joziba bag'ishlaydilar. Metaforalar, o'xshatishlar, jonlantirishlar va boshqa tasviriy vositalar she'rlarning badiiy qiymatini oshiradi.

FASL NILUFARI

Sovuq shamollarni kiydi bu fasl,
Og'ir nafas ichra to'lg'ondi shahar.
Bir achchiq iztirob ruhimdan o'pdi.
Sovuq shamollarning ichida nolon
Qo'pdi, mening yuragim qo'pdi.
Ko'zdan shamning quyqasidek quyildi ko'z yosh,
Shaharning ovloq bir burchida bo'ldi bu sodir.
Ichimda mador yo'q, cho'kkaladi jon,

Ichga yutilgan dardlar yerga berdilar bag'ir.
Ovloq bir burchakda bo'ldi bu sodir...Hammasi oddiy...
Axir men bu faslning nilufariman.
Botqoqda ochilgan nilufar kabi
Jim ochildim fasl ichra qayg'u tubida.
Bilaman, men seni kutaman yana
O'sha kimsasiz va tanish bekatda.
Faqat...biroz ranglarim so'lgan
Rangdan gulgunlikni,
Yurakdan quvvatni biroz yulgan Vaqt.
Ko'p emas, uch-to'rt kun.
Asablar ilashgan olovning barmog'iga.
(Yuzlarim kengaygan, yo ketgan shishib
Og'ritib yuldi yurakdan hayot nurini og'riq.
Seni kutar o'sha bekatda
Yuzdagi og'riqning vazminligi ham.)
Endi tutmayman qo'lingni qo'llarim titrab
Yurakning eng go'zal tori uzildi.
Senga ataganim- mehrim, muhabbatim
Vaqt ichra og'riqning zabtida edi.
Men-da asrolmadim, sen olding o'zni,
Nur tolasin yuldi yurakdan og'riq.
Seni kutaman-u, bir bor ko'raman
Va yana ketaman yo'llarga chohli³.

She'rning asosiy mavzusi - ayriliq, umidsizlik va qalb og'rig'i. Lirik qahramon o'zining ichki kechinmalarini, sevgilisini kutish azobini va hayotdagi og'riqlarni tasvirleydi. She'r muallifi hayotda sevgi, sadoqat va umid kabi tuyg'ularning qanchalik qadrligini ekanligini, lekin vaqt o'tishi bilan ularning so'nishini, qalbdagi og'riq qolishini ko'rsatadi. Qahramon sevgilisini kutishga umid qiladi, lekin og'riq uning yuragini yemirib boradi. She'r bir necha qismlardan iborat bo'lib, har bir qism qahramonning turli xil kechinmalarini ifodalaydi. Birinchi qismda faslning sovuqligi va qahramonning iztirobi tasvirlansa, ikkinchi qismda yolg'izlik va dardlar, uchinchi qismda umid va qayg'u, to'rtinchi qismda vaqtning ta'siri va og'riq, beshinchi qismda esa ayriliq va umidsizlik aks etadi. She'rda qayg'u, og'riq, umidsizlik va ayriligni ifodalovchi so'zlar ko'p ishlatilgan: «sovuq», «og'ir nafas», «achchiq iztirob», «nolon», «ko'z yosh», «mador yo'q», «dardlar», «qayg'u», «so'lgan», «yulgan», «og'riq», «titrab», «uzildi», «asrolmadim», «chohli». «Sovuq shamollarni kiydi bu fasl», «Og'ir nafas ichra to'lg'ondi shahar», «Bir achchiq iztirob ruhimdan o'pdi», «Ko'zdan shamning quyqasidek quyildi ko'z yosh», «Asablar ilashgan olovning barmog'iga», «Yurakning eng go'zal tori uzildi», «Nur tolasin yuldi yurakdan og'riq» kabi metaforalar she'rga obrazlilik va ta'sirchanlik bag'ishlaydi.

³ Tillaniso. Qon. – T.: Akademnashr. 2022. 120 b.

«Botqoqda ochilgan nilufar kabi Jim ochildim fasl ichra qayg'u tubida» misrasi qahramonning o'zini nilufarga o'xshatishi orqali uning yolg'izligini va qayg'usini tasvirlashga yordam beradi.

«Fasl nilufari» sarlavhasi she'rning asosiy simvolidir. Nilufar go'zallik, nafosat va umid ramzi bo'lsa, fasl esa vaqtning o'tishi va o'zgarishlarni ifodalaydi. Demak, she'rda go'zallikning vaqt o'tishi bilan so'nishi, umidning qayg'uga aylanishi haqida so'z boradi. «Qo'pdi, mening yuragim qo'pdi», «Ovloq bir burchakda bo'ldi bu sodir» misralarida inversiya qo'llanilgan bo'lib, she'rning ohangini kuchaytirishga yordam beradi. She'r ohangi qayg'uli, umidsiz va iztirobli. Muallifning ohangi qahramonning ichki kechinmalarini aks ettiradi.

«Fasl nilufari» she'ri - ayriliq, umidsizlik va qalb og'rig'i mavzularini ko'taruvchi, chuqur his-tuyg'ularga to'la asar. She'r muallifi hayotdagi qiyinchiliklar, sevgi va sadoqatning qadri, vaqtning ta'siri va qalb og'rig'i haqida o'quvchini o'ylashga undaydi. She'rning poetik xususiyatlari, metaforalar, simvolizm, ohang va leksika muallifning g'oyasini to'liq ifodalashga yordam beradi. Ayniqsa, «Men-da asrolmadim, sen olding o'zni, Nur tolasin yuldi yurakdan og'riq» misralari she'rning eng ta'sirli joylaridan biridir.

«She'rni she'r qiladigan, o'quvchi ko'ngil olamini nurlantiradigan muhim omil - tuyg'uning samimiyligiga e'tibor tobora ortib borayotir. Bu tamoyillarning namoyon bo'lishi yangi zamon o'zbek she'riyatining badiiyat jihatidan jahon adabiyotining yuksak namunalaridan qolishmasligini anglatadi»⁴ Darhaqiqat, o'zbek she'riyatida poetik tafakkurning yuksalishi kelgusi avlod she'riyatiga ham o'z ta'sirini o'tkazadi.

Xulosa

Ushbu maqola doirasida zamonaviy o'zbek she'riyatidagi yetakchi poetik tafakkur tamoyillari Tillaniso ijodi misolida o'rganildi. Tahlillar natijasida shunday xulosaga kelish mumkinki, Tillaniso she'rlari zamonaviy o'zbek she'riyatining asosiy yo'nalishlariga mos keluvchi, insonning ichki dunyosini teran aks ettiruvchi, milliy o'zlikni anglashga intiluvchi, an'ana va yangilikni uyg'unlashtiruvchi, falsafiy fikrlashga moyil, psixologik tahlilga boy va tabiatga muhabbat ruhida yo'g'rilgan asarlardir. Shoiraning «Fasl nilufari» kabi she'rlari zamonaviy o'zbek she'riyatining eng yaxshi namunalaridan biri bo'lib, ular o'quvchilarni o'z hayoti, jamiyat va olam haqida o'ylashga undaydi. Tillaniso ijodi o'zbek adabiyotini yanada boyitishga va rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/yoshlar/tillaniso-eshboyeva-sherlar.html>
Tillaniso. Qon. – T.: Akademnashr. 2022. 120 b.
3. Шарафиддинов О. «Ижодни англаш бахти». ШАРҚ НМАК. – Т.: 2004. 640 б.
4. Йўлдош Қ. Ёниқ сўз. Т. Янги асп авлоди. 2006. – Б. 548

⁴ Йўлдош Қ. Ёниқ сўз. Т. Янги асп авлоди. 2006. – Б. 548